

FURQAT IJODINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ashurboyeva Yulduz Jamolboy qizi
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi o'zbek adabiyotining yirik vakili Zokirjon Furqatning ijodiy merosi tahlil etiladi. Adibning badiiy asarlarida milliy uyg'onish g'oyalari, ma'rifatparvarlik ruhi, xalqparvarlik, vatanparvarlik tuyg'ulari, shuningdek, ijtimoiy hayotga faol munosabat ifodasi ko'rsatib beriladi. Furqat she'riyatining shakl va mazmun jihatidan yangilanish sari intilishi, uning lirikasidagi obrazlar tizimi va til uslubining o'ziga xosligi alohida tahlil qilinadi. Maqolada Furqat ijodining o'z davri adabiy jarayonlaridagi o'rni va keyingi avlod ijodkorlariga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Furqat, o'zbek adabiyoti, jadidchilik, ma'rifatparvarlik, vatanparvarlik, lirika, adabiyuslub, badiiy obraz, yangilanish, milliy uyg'onish.*

XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida ro'y bergan o'zgarishlar adabiy jarayonga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi. Ana shu davrda jamiyat hayotida islohotparvarlik va ma'rifatparvarlik g'oyalari tobora kuchayib, ularning badiiy adabiyotdagi ifodasi ham yangi yo'nalish – jadidchilik adabiy harakati sifatida namoyon bo'la boshladi. Ushbu harakat vakillari orasida Zokirjon Holmuhammad o'g'li Furqat o'zining chuqur fikrlari, xalq og'zaki ijodi bilan yaqinligi, hayotiy va dolzarb mavzularni yoritishga intilishi bilan ajralib turadi. Furqat ijodida xalq taqdiriga befarq bo'lmagan, o'z zamonining ijtimoiy muammolariga faol munosabat bildirgan lirik shaxs obrazi shakllangan. Adib o'z asarlarida ilm-ma'rifat, vatanparvarlik, insonparvarlik va adolat kabi umuminsoniy qadriyatlarni ilgari suradi. Mazkur maqolada Furqat ijodining mazmun va shakl jihatidan o'ziga xos xususiyatlari, uning badiiy uslubi va jamiyat hayotiga bo'lgan munosabati ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Furqat ijodining o'ziga xosligi, eng avvalo, uning adabiyotga yangicha yondashuvida namoyon bo'ladi. Adib o'z she'rlarida an'anaviy mazmunga yangi g'oyaviy-mazmuniy qatlam olib kirgan, o'quvchini o'ylantiradigan, jamiyatdagi illatlarga qarshi kurashishga da'vat etadigan g'oyalarni ilgari surgan. Uning lirikasi ijtimoiy yo'nalishga ega bo'lib, unda ko'pincha xalqning og'ir ahvoli, savodsizlik, jaholat, kamsitish va nodonlik tanqid ostiga olinadi. Masalan, "Ey ko'ngul, ilm

o'rgan, fursat qochar" kabi she'rlarida ilm-fanga intilish, hayotda o'z o'rnini topish kabi g'oyalar ilgari suriladi

Furqat lirikasida shaxsiy tuyg'ular bilan ijtimoiy hayot muammolari o'zaro uyg'unlashgan bo'lib, bu jihat uning she'riyatiga chuqur mazmun, hissiy ta'sirchanlik bag'ishlaydi. Lirik qahramon hayot voqeliklarini teran his etuvchi, o'z zamonasiga befarq bo'lmagan ongli shaxs sifatida gavdalanadi. Bu esa Furqat ijodining didaktik ruhda emas, balki chin ma'nodagi badiiy-falsafiy tafakkur mahsuli sifatida qaralishiga asos bo'ladi.

Til va uslub jihatidan Furqat she'riyati sodda, ravon, xalqchil ifoda vositalariga boy. U mumtoz adabiyotning an'anaviy uslubiy mezonlariga amal qilgan holda, uni yangicha mazmun bilan boyitgan. Furqat satirik elementlardan ham samarali foydalangan bo'lib, bu orqali jamiyatlardagi salbiy holatlarni ochiq fosh etishga erishgan. Uning "Sayohat xotiralari" asarida esa adabiy-publitsistik uslub orqali ko'rgan-kechirganlari, xorijiy tajriba asosida yurti uchun qayg'urishi, islohotlar zarurligini ilgari surishi o'z aksini topgan

Umuman olganda, Furqat ijodi o'z davri uchun yangilik bo'lib, u orqali o'zbek adabiyotida ijtimoiy fikrning shakllanishi, milliy ong va uyg'onish g'oyalarining mustahkamlanishida muhim bosqich boshlab berilgan.

Furqat o'z ijodida Vatanga bo'lgan cheksiz sadoqat va xalq kuch-qudratiga bo'lgan ishonchni ulug'lab kuyladi. U uzoq yurtlarda yashab yurgan bo'lsa-da, ona diyorini unutmadi, doimo xalq dardini yuragida olib, ijodi orqali unga xizmat qilishda davom etdi. Shoir o'z yurti, tuprog'iga nisbatan cheksiz sog'inch tuyg'ulari, qalb iztiroblari va ichki ruhiy kechinmalarini samimiy ifoda etadi. Masalan,

**“Vatanning ishtiyoqin tortaram g‘urbat g‘ami birla,
Turubdurman qutulmay g‘ussai ranju inolardan...”**

misralarida yurt sog‘inchi va g‘urbatdagi ruhiy iztirob badiiy talqin topgan. Shoirning lirikasida o‘z zamonasidagi ijtimoiy muhitdan norozilik, xalqni ozodlikka, baxtli kelajakka chorlov ruhida yozilgan she‘rlar alohida o‘rin tutadi. Yorga bo‘lgan muhabbat haqidagi g‘azallari esa hayotga muhabbat bilan qarash, go‘zallikni qadrlash tuyg‘ularini aks ettirib, real hayot hodisalarini badiiy yoritadi. Misol uchun, "Bir qamar siymoni ko‘rdim baldai Kashmirda"]deya boshlanuvchi g‘azalida go‘zallikning timsollari betakror obrazlar vositasida tasvirlanadi.

Furqatning "Ilm xosiyati" nomli g‘azalida esa ilm-fan va aql-idrokning yuksak qadri ulug‘lanadi. Bu asarda bilimli, ma‘rifatli inson obrazlari yuksak badiiy mahorat bilan yaratilgan. Uning "Akt majlisi xususida", "Toshkent shahrida bo‘lg‘on nag‘ma bazmi xususida", "Gimnaziya" kabi asarlari hamda "Vistavka xususida" nomli publitsistik ruhdagi bitiklari Furqatning ma‘rifatparvar shoir sifatidagi pozitsiyasini namoyon etadi.

Bundan tashqari, shoirning "Hammomi xayol" risolasi, "Nuh manzar" she‘riy to‘plami, "Shoir ahvoli va she‘r mubolag‘asi xususida", "Sayohatnoma", "Masarratnoma", "Qasida" va "Ho‘qandlik shoir Zokirjon Furqatning ahvoloti. O‘zi yozg‘oni" kabi nasriy asarlari ham uning keng qamrovli ijodiy salohiyatidan dalolat beradi.

Furqat asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar feodal-muhofazakor, diniy-mistik adabiyotga qarshi fikriy-ma‘rifiy pozitsiyada turadi. Shoir tabiat manzaralarini sevgi va hayotiylik bilan uyg‘unlashtirgan holda tasvirlaydi. Bu jihat Furqat lirikasining estetik kuchi va badiiy mukammalligini ta‘minlaydi. U mehnatkash xalqning dardu armonlari, intilishlari va orzularini ifodalovchi demokratik ruhdagi shoir sifatida o‘zbek adabiyotida munosib o‘rin egallagan.

Zokirjon Furqat o‘zbek ma‘rifatparvar adabiyotining shakllanishida muhim o‘rin egallagan shoirlardan biridir. Uning ijodida Vatanga sadoqat, xalq taqdiri uchun tashvishlanish, adolat va ilm-ma‘rifatni ulug‘lash kabi g‘oyalar yetakchi o‘rin tutadi. Furqatning she‘riyati va nasriy asarlarida xalq tiliga yaqin, sodda va hayotiy obrazlar orqali ijtimoiy voqeliklar yoritiladi. Ayniqsa, uning g‘urbatdagi sog‘inch, yurt dardini ifodalovchi lirik she‘rlari milliy ong va vatanparvarlik g‘oyalarining adabiyotdagi yorqin namunasi sifatida qadrlanadi.

Shoir ijodining yana bir muhim jihati – bu ma‘rifatparvarlik va zamonaviy tafakkurni targ‘ib etuvchi asarlari orqali Turkistonda jadidchilik ruhini uyg‘otishidir. U o‘z davridagi diniy-fanatik, konservativ adabiy yo‘nalishlarga

qarshi chiqib, real hayotni tasvirlash, xalqni uyg‘otish, ilg‘or g‘oyalarni singdirish maqsadida ijod qilgan. Furqatning adabiy merosi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, yangi avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik va ziyolilik ruhida tarbiyalashda xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘afurov, N. (1981). Furqat hayoti va ijodi. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Karimov, O. (1996). O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘zbekiston.
3. Rajabov, A. (2002). Jadid adabiyoti: taraqqiyot bosqichlari. Toshkent: Universitet.
4. Mamajonov, A. (1999). Ma’rifatparvarlik adabiyoti asoslari. Farg‘ona: Ilm ziyo.
5. Qo‘chqorov, N. (2011). Furqat she’riyati: lisoniy va poetik tahlil. Toshkent: Akademnashr.

